

NOVA REVIIJA V PRIMEŽU SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI

Ana ŠELA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ana.sela3@gmail.com

Darko FRIŠ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

IZVLEČEK

V začetku osemdesetih letih dvajsetega stoletja je bila slovenska kultura v pravem puščavnem vzdušju, ki ga je začela spreminjati t. i. kulturna intelektualna opozicija. Ta se je zbirala tudi okoli leta 1982 nastale Nove revije, ki je v svojih prispevkih poudarjala družbenopolitično kritiko. Zaradi prispevkov, ki so izražali vse večjo skrb piscev nad mračno prihodnostjo države ter kritiko kulturne politike, je bila že od vsega začetka pod strogim nadzorom tajne politične policije. Avtorja na podlagi prvič uporabljenega arhivskega gradiva Službe državne varnosti, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, osvetljujejo dogajanje ob ustanovitvi revije in njenem delovanju ter s tem pomembno dopolnjujeta že obstoječe spominske in znanstvene prispevke, objavljene na to temo.

Ključne besede: Nova revija, kulturne revije, cenzura, Služba državne varnosti, intelektualna opozicija

LA NOVA REVIIJA NELLA MORSA DEL SERVIZIO DI SICUREZZA NAZIONALE

SINTESI

Nei primi anni ottanta del sec. XX la cultura slovena era in uno scenario povero di iniziative che grazie alla cosiddetta opposizione intellettuale culturale aveva incominciato a cambiare. Questa opposizione, raccolta intorno alla rivista Nova revija nata nel 1982, aveva messo in evidenza una critica socio-politica della società. Grazie ai contributi che esprimevano la crescente preoccupazione degli autori a causa di un futuro oscuro del paese e alla critica della politica culturale, la rivista subì fin dagli inizi la stretta sorveglianza da parte della polizia politica segreta. Analizzando le fonti finora non utilizzate del Servizio di sicurezza nazionale (Služba državne varnosti), custodite nell'Archivio della Repubblica di Slovenia, i due autori presentano gli eventi agli inizi della rivista e poi del suo funzionamento dando con ciò un notevole contributo al tema finora presente nei ricordi e nei contributi scientifici.

Parole chiave: Nova revija, riviste culturali, cenzura, Servizio di sicurezza nazionale, opposizione degli intellettuali

UVOD¹

V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni je bilo kulturno življenje v Jugoslaviji postavljeno na stranski tir. Poskuse prebujanja so predstavljale predvsem kulturne revije, ki so bile zaradi družbenokritičnih tem velikokrat hitro zatrte s strani takratnega režima. Konkretnější premiki v smeri obujanja kritičnega glasu v medijih so se zgodili v osemdesetih letih 20. stoletja, ko je Jugoslavijo pretresala politična, gospodarska in nacionalna kriza. Kljub ustanovitvi številnih komisij za gospodarski in politični sistem, ki naj bi našle izhod iz vsesplošne krize, je Jugoslavija s svojim vodstvom že počasi tonila. Vsa nesposobnost in nedvomno neodločnost državnega vodstva je puščala določen politični prostor, ki so ga začeli zapolnjevati prav kulturniki. Ob vsesplošni krizi ali pa morda prav zaradi nje, se je slovenska kultura povzdignila ter začela opozarjati na napake režima in iskala predloge možnih rešitev. Pojavila se je potreba po ustvarjalnem premišljevanju o slovenski kulturi, družbi in umetnosti kot tudi potreba po branju takega premišljevanja. Pesniki, pisatelji, profesorji, humanisti in družboslovci so začeli izdajati dela, ki so govorila o dotedanjih tabujih, kritikah sistema in zgodovinskih dogodkih, ki so bili pred tem zaradi nasprotovanja komunistični oblasti izbrisani iz javnosti. Ena izmed takih politično in družbenokritičnih revij je bila tudi *Nova revija*. Zaradi prispevkov, ki so izražali vse večjo skrb piscev nad mračno prihodnostjo države ter kritiko kulturne politike, je bila že od vsega začetka pod budnim očesom oblasti. Ustanovitev *Nove revije* in njeno dejavnost je oblast ocenila kot »čisti opozicijski pojav«. Nase je skupaj z drugimi takrat izhajajočimi revijami (*Katedro*, *Tribuno* in *Mladino*) prevzela vlogo oblikovanja narodne in kulturne zavesti. Prav zato je bil njihov obstoj ves čas pod vprašajem. Tajna politična policija je imela *Novo revijo* vse od oktobra 1979, ko so jo prvič želeli ustanoviti, pa vse do slovenske osamosvojitve pod strogim partijskim in tožilskim nadzorom, nad avtorji člankov pa so se izvrševali stalni pritiski.

Problematika ustanovitve in izhajanja *Nove revije* ter njena vloga pri procesih demokratizacije v Sloveniji so bili že obravnavani v številnih spominskih in znanstvenih publikacijah, v pričujočem prispevku pa so dogajanja osvetljena in dopolnjena na podlagi prvič uporabljenega arhivskega gradiva Službe državne varnosti (SDV), ki jo v fondu AS 1931, *Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije* hrani Arhiv Republike Slovenije.

KULTURNE REVILJE V KOMUNISTIČNEM REŽIMU

Oblast v Jugoslaviji je nevarnost za režim oz. »sovražno delovanje proti ustavni ureditvi v SR Sloveniji«

zaznavala v anarholiberalističnih skupinah, v tujih obveščevalnih, informativnih, propagandnih institucijah in trgovinskih pripadništvih, »fašističnih in nacističnih skrajnejih« in rimskokatoliški cerkvi, porast katerih je vidna predvsem v osemdesetih letih 20. stoletja.² V veliki meri je pri tem šlo za kulturnike, umetnike in predvsem kritično inteligenco, ki so v sistemu videli težave in naje poskušali opozoriti. V veliki meri so se zbirali okoli društev (npr. Društvo slovenskih pisateljev – DSP – ter Slovensko sociološko društvo), ki so opozarjala da je potrebno slovensko politično ureditev in slovenski odnos do jugoslovanske države opredeliti in utemeljiti na novo (Vodopivec, 2010, 405–406), ter okoli novoustanovljenih revij. Take skupine so tako v šestdesetih, sedemdesetih ter osemdesetih letih veljale za opozicijska gibanja in bile analizirane s strani Službe državne varnosti (SDV), ki jo je do leta 1988 nadzoroval Svet za varstvo ustavne ureditve pri predsedstvu Socialistične republike Slovenije (SRS), kasneje pa posebna skupščinska komisija (Repe, 2002a, 91–93). SDV je vsako leto napisala poročila o varnostnih razmerah, t. i. varnostne ocene, ki jih je nato obravnaval Svet za varstvo ustavne ureditve, ki je ocenjeval razne oblike sovražnega govora in nato sodstvu svetoval, kako ukrepati, nato pa še predsedstvo SRS. V sodelovanju z Upravno službo državne varnosti (za katero se je večkrat uporabljala ponarodela kratica UDBA) je imenovana Uprava za analitiko Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) posredovala varnostne ocene, mesečne preglede sovražne dejavnosti, analitike ter tudi osebne informacije slovenskemu političnemu vrhu: predsedniku Predsedstva SR Slovenije, predsedniku Skupščine SRS, predsedniku Centralnega komiteja (CK) Zveze komunistov Slovenije (ZKS), sekretarju CK ZKS, predsedniku Izvršnega sveta Skupščine SRS, predsedniku Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL), predsedniku Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije, predsedniku Zveze združenj borcev Narodnoosvobodilne vojske (NOV) Slovenije, članom predsedstva CK ZKS in Predsedstva SRS, republiškem sekretarju za notranje zadeve, predsedniku Vrhovnega sodišča SRS idr. Iz pregledanih arhivskih dokumentov je jasno, da je uprava svoje mesečna, poletna, semestralna in letna poročila opravljala vestno, pa tudi strogo zaupno in tajno (o tem pričajo natisnjena opozorila na začetnih straneh dokumentov »Državna tajnost!« ter »Strogo zaupno!«), velikokrat pa tudi z močno subjektivno noto. Poročila namreč velikokrat podajajo sodbo o izdanih člankih v »opozicijskih« revijah, kjer, kot bo razvidno v nadaljnjih primerih, skorajda užaljeno zanikajo objavljena stališča, mnenja ter očitke.

V začetku osemdesetih let so oblasti, kot že rečeno, zaznavale »sovražno delovanje« v določenih skupinah,

1 Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* št. P6-0138 (A) in raziskovalnega projekta *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* J7-8283 (A). Oba financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

2 ARS, AS 1931, t. e. 2313, Uprava za analitiko (UA) 1982, MA 701, Varnostna ocena (januar–junij 1982), uvodna stran.

ki so se zbirale okrog revij, vendar večje nevarnosti za sistem niso predstavljale, saj jih je oblast kljub zaostrenim gospodarskim odnosom imela brez težav pod nadzorom. Vseeno so bili nanje pozorni, saj bi lahko zanetile »morebitne notranje nemire«. ³ Tradicija nadzora nad revijami v Jugoslaviji je segala do časa takoj po vojni, ko so začeli izhajati novi časopisi in revije. Slednje so bile velikokrat že takoj po ustanovitvi ukinjene in prepovedane. Med letoma 1945 in 1990 je bilo v Sloveniji več kot 30 sodnih prepovedi širjenja tiska, v Jugoslaviji pa ob neformalnih in neinstitucionalnih pritiskih na uredništva, ki jih je bilo v Sloveniji zagotovo več kot formalnih, nad 200 (Horvat, 1998, 126). Vsi zakoni o tisku so imeli našete prepovedne razloge, pri čemer je največkrat šlo za »širjenje neresničnih in razburljivih vesti« ter »raznašanje lažnivih, krivih ali razburljivih vesti ali trditev, ki povzročajo vznemirjanje med ljudmi ali ogrožajo javni red in mir« (Horvat, 1996, 410).

V šestdesetih letih za časa zaostrovanj v jugoslovanskem vrhu, se je slovensko časopisje s kulturnimi revijami udeleževalo s članki o kritičnih pogledih na politična, družbena in nacionalna razmerja (prevladovala so teme o demokratizaciji kulturnega in političnega prostora), ki jih je pisala slovenska kulturna inteligenca. Naklonjenost le-teh si je skušala pridobiti tudi oblast v Ljubljani, ki je urednikom in sodelavcem, ki so sodelovali z *Revijo 57* in *Besedo*, leta 1960 omogočila ustanovitev revije *Perspektive*, ki ji je sledilo še nekaj drugih novih ali prenovljenih pomembnih kritičnih revij, npr. *Problemi*, *Teorija in praksa*, *Tribuna*, *Dialogi* idr. (Vodopivec, 2010, 340; Režek, 1994). *Perspektive* so veljale za najbolj kritično in intelektualno najbolj dognano revijo, ki je odpirala mnoga relevantna in pomembna prispevala k spoznavanju, da jugoslovanska in slovenska različica socializma nista zadnji in najboljši dosežek na svetu, da položaj Slovenije v Jugoslaviji ni nekaj absolutnega (Repe, 1990, 95). Ko so kritični intelektualci svoje kritike radikalizirali in konkretizirali, so komunistični veljaki nanje močneje pritisnili. Leta 1964 so oblasti z obtožbami, da se sodelavci *Perspektiv* poskušajo oblikovati v politično stranko, preprosto ukinile. Z uredniki, velikimi imeni slovenske književnosti (Janko Kos, Dominik Smole, Primož Kozak, Veljko Rus, Taras Kermauner, Dane Zajc, Tomaž Šalamun), so oblasti obračunale represivno: s policijo, političnimi grožnjami in z odstranjevanjem posameznikov iz javnega življenja, ki so režimu postajali neprijetni (Vodopivec, 2010, 340–341), npr. Jožeta Pučnika, ki je bil oster kritik

režima in klasičen intelektualec, so obsodili na dolgo zaporno kazen (Pesek, 2013, 254).

Ukinitvi revije so ugovarjali mnogi književniki in publicisti, zato se uredniki in sodelavci kulturnih revij niso vdali v usodo. Začeli so objavljati v revijah *Problemi*, pa v *Dialogih* (nekdanja *Naša obzorja*), *Teoriji in praksi*, *Prostoru in času*, ki je bila tako ali tako hitro diskvalificirana in onemogočena s strani oblasti (Bučar, 2011, 267–268), ter mesečniku krščanskih izobražencev *Reviji 2000* (Vodopivec, 2010, 254). Od leta 1963 pa vse do 1989 je bilo v Sloveniji prepovedanih 32 tiskanih del, proti urednikom ali piscem pa uvedenih več kot 40 kazenskih postopkov proti piscem ali urednikom (Horvat, 1998, 132). Med največkrat prepovedanimi so bili študentski časopisi v osemdesetih, predvsem *Tribuna*, ⁴ ki ji sledita *Mladina* ⁵ in *Katedra*. ⁶ Obtožbene prepovedi revij so največkrat temeljile na »žaljenju časti in ogleda tuje države«, »raznašanju neresničnih vesti, ki bi utegnile vznemiriti javnost« in »hudo žaljenje morale.« ⁷ Vsebina vseh omenjenih revij je izražala dvom o družbi tedanje oblasti, zato so te revije postale nevarne za sistem. Največkrat se je uveljavila sodna praksa, da so prepovedali izid določenega članka, vendar pa avtorji teh člankov, vsaj konec sedemdesetih in v osemdesetih letih največkrat niso bili ovađeni, kar pomeni, da se je stanje v osemdesetih že nekoliko liberaliziralo. Res je tudi, da je bila v Sloveniji prisotna večja toleranca do drugače mislečih, zaradi česar je bilo slovensko pravosodje leta 1988 deležno ostrih kritik s strani oblasti, češ da ne upoštevajo določb o t. i. verbalnem deliktu (Gabrič, 2002, 211) oz. 133. člena zakona, ki ga slovenska sodišča več ali manj niso uporabljala, vendar je prav ta člen, ki je omogočal zapiranje ljudi zgolj zaradi zapisanih ali izrečenih besed, postal simbol nedemokratske ureditve in nesvobode (Gabrič, 2008, 221–236).

Revije, ki so objavljale družbenokritične članke, so bile kljub delni liberalizaciji še zmeraj pod budnim strogim očesom oblasti. Še posebej v zgodnjih osemdesetih novo nastala *Nova revija*, ki je pomenila preboj kulturnih, kritičnih revij na Slovenskem v Jugoslaviji.

NOVA REVIJA

V razgledane mlade intelektualce je na prelomu iz sedmega v osmo desetletje dvajsetega stoletja prodrła zavest, da je potrebno stanje duha v državi tako na političnem kot kulturnem področju pri nas prevetrili in se soočiti z novimi spoznanji, do katerih se je sicer

3 ARS, AS 1931, t. e. 2313, UA 1982, MA 701, Varnostna ocena (januar–junij 1982), uvodna stran.

4 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Prošnja javnega tožilca za podatke o pravi identiteti avtorja članka v *Tribuni*, 194; Zoper sklep Temeljnega sodišča v Ljubljani, enote v Ljubljani, 195–198; Obtožni predlog zveznega javnega tožilca in prepoved razširjanja »Tribune«, 265–266.

5 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Informacija: Sporna 2. št. »Mladine«, 219; Horvat, 1998, 132.

6 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Odločba o začasnih prepovedih 26. in 27. številke *Mladine*, 235–237; Začasna prepoved »Katedre«, 231–233.

7 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857 – »Deviacija«, mapa 1, Odločba o začasnih prepovedih razširjanja študentskega časopisa »Tribuna«, 162–167.

potrebno še dokopati, za kar pa bo znova potrebno več svobode pri iskanju in razmišljanju (Bučar, 2011, 279). Problem je predstavljalo to, da je bil vsak poskus iskanja nekega skupnega interesa označen za segregacijo, sovražnost in egoizem. Kulturnega življenja v celoti sistemu sicer ni uspelo obvladovati, o tem priča obstoj posameznih revij (npr. *Prostor in čas, Perspektive*) (Senegačnik, 2010, 7), kar pa ne pomeni, da niso bile skrbno opazovane in nadzorovane. V takih razmerah je del slovenskih kulturnikov začel ugotavljati, da slovenski kulturni prostor in znotraj tega predvsem revijalna politika, nista urejena tako, »da bi odsevala vse kulturno snovanje,«⁸ zato je skupina vidnih intelektualcev različnih prepričanj v začetku osemdesetih vložila prošnjo za ustanovitev nove revije, z zelo povednim imenom *Nova revija*, s katero bi premostili kulturni zastoj zadnjih let (Pirjevec, 1995, 369).

Ustanovitev

Že leta 1979 se je pojavila potreba po sveži reviji, ki bi vzpodbujala »dinamičnost, diferenciranost, inovativnost, polemičnost ter tudi modni utrip, vedrino in odzivnost,«⁹ ter odpirala nova vprašanja, hkrati pa nadaljevala tradicijo intelektualnih opozicijskih revij (npr. *Revija 57 in Perspektive*) (Gabrič, 2006a, 1155; Repe, 2002a, 101). Dimitrij Rupel je zasnovano take revije posredoval tudi časopisu *Delo* oz. Jaku Koprivcu, tedanjemu glavnemu uredniku¹⁰, kjer pa je takrat niso sprejeli. Leto kasneje je skupaj še s petimi razumniki¹¹ Nikom Grafenauerjem, Tinetom Hribarjem, Andrejem Inkretom, Svetlano Makarovič in Borisom A. Novakom sestavil pobudo za ustanovitev nove slovenske revije, ki je bila s šestdesetimi podpisi (s tem številom so hoteli pokazati, da je zainteresiranih somišljenikov sicer še več) poslana pristojnim političnim organom (Lusa, 2012, 52). Poročilo Uprave za analitiko iz leta 1985 ocenjuje, da so bili podpisniki »pridobljeni v različnih družbenih sestavah«, pri čemer je bilo odločujoče tudi osebno poznanstvo. Pobuda je bila poslana predsedniku Republiške konference takratne SZDL Mitji Ribičiču, predsedniku Predsedstva SRS Viktorju Avblju, predse-

dniku Izvršnega sveta Skupščine SRS Antonu Vratušu, predsedniku Skupščine SRS Milanu Kučanu, predsedniku Izvršnega odbora Kulturne skupnosti Slovenije Ivu Tavčarju in predsedniku Društva slovenskih pisateljev Tonetu Pavčku ter glavnemu uredniku časopisa *Delo* Jaku Koprivcu (Gabrič, 2002, 206). Pobudo je podpisala večina oseb, ki so se že uveljavili kot pesniki, pisatelji, gledališki delavci, likovniki, glasbeniki, filozofi, sociologi idr., in jih je družilo prepričanje, da »le vrhunsko izobraženi kulturni delavci lahko ustvarjalno ter predvsem profesionalno vodijo in ocenjujejo dogajanja na kulturnem področju.«¹² Nekateri izmed njih so se zaradi politične represije že znašli v zaporih ali pa so morali zapustiti delovno mesto (Gabrič, 2002, 206).

O tem, kako so potekale priprave na *Novo revijo* in sam proces nastajanja, so v prvih številkah revije predstavili tudi sami avtorji, kjer so v kronologiji¹³ omenili, da so pobudo za *Novo revijo* podpirali redki (npr. Društvo slovenskih pisateljev). Mnogi starejši kulturni delavci (npr. Josip Vidmar) ter mladi marksisti (Lev Kreft, Tomaž Mastnak, tudi sodelavci revij *Tribuna* in *Problemi*)¹⁴ pa so jo v javnosti zavračali (Bajt, 1996, 386). Pri reviji *Problemi* so *Novi reviji* sicer priznali drznost – vendar ne v radikalnem pomenu – in pestrost, čeprav znova pišejo eni in isti ljudje. Očitajo ji, da objavlja pač dela, ki drugje ne smejo biti objavljena in zapišejo, da jih to »ne bo pripeljalo predaleč.«¹⁵ Povod za nezadovoljstvo drugih uredništev revij je bil najbrž ta, da je uredništvo *Nove revije* v uvodni strani zapisalo, da se je na Slovenskem zadnja leta nakopičilo veliko razlogov in dejstev, ki opominjajo, da obstoječe revije tako ali drugače ne zadostujejo več. Slovensko revijalno življenje ni urejeno tako, da bi ustrezalo resničnim potrebam tistega našega duhovnega snovanja in ustvarjanja, tiste mišljenjske in pesniške produkcije, ki se more in mora izražati javno prek revij (Arzenšek, 1982, 1).

Kakopak tudi pri oblasteh revija ni naletela na spodbudne besede. Kulturniki naj bi namreč kritizirali družbene razmere in s tem tudi samo oblast. Agent SDV-ja v poročilu o nastajanju *Nove revije* iz leta 1985 komentiral, da so avtorji v prvih številkah revije proces nastajanja prikazali na videz objektivistični način, v

8 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), Ljubljana, april 1985, 1.

9 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), Ljubljana, april 1985, 1.

10 »Pobuda za novo revijo (Kronologija)«, *Nova revija*, 1, 1982/83, 122

11 V viru ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), Ljubljana, april 1985, 1, je sicer zapisano, da sta med »šestimi razumniki« oz. podpisniki namesto Borisa A. Novaka in Svetlane Makarovič bila Taras Kermauner ter Marjan Rožanc.

12 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), Ljubljana, april 1985, 2.

13 *Nova revija*, 1, 1982/83: Pobuda za novo revijo (Kronologija).

14 Pobudniki za *Novo revijo* so menili, da med obstoječim revijalnim tiskom ni bilo dialoga, niti polemike. Revije naj bi se v tistem času znašle v revijalni krize. Še posebej so se obregnili ob sodelavce srednje generacije revije *Problemi*, ki so jim očitali močno očitno politično ozadje (ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 2–3).

15 *Delo*, 3. 6. 1982: *Nova revija*, 3.

bistvu pa tendenciozen, in sicer z dokumenti v nekaj številkah Nove revije. Površno branje, ki je vseskozi tudi povsem naravnano, dokumentov o nastanku omogoča jasn sklep o pritiskih pri nastajanju nove revije, kar pa je samo del celotne obravnave, 'restalinizacijskih' procesov pri nas – je nadaljeval agent SDV-ja in zaključil –, da so prav zaradi tega tendenciozne samorefleksije pogost propagandni instrument temeljnih protagonistov revije.¹⁶

Zaradi očitnega odklonilnega odnosa oblasti so razprave o potrebi take nove revije trajale kar dve leti. Močan adut za pobudnike pa je predstavljala poleg Društva slovenskih pisateljev tudi organizacija Zveze komunistov (Repe, 2002a, 101), tako je lahko *Nova revija* pravzaprav računala na pomoč oz. naklonjenost nekaterih osebnosti znotraj pomembnih institucij (Lusa, 2010, 344; podrobneje Lusa, 2012).

Kljub očitni nenaklonjenosti je bil novembra 1981 sestavljen *Akt o ustanovitvi Nove revije*, ki ga je novembra 1981 sprejela tudi Cankarjeva založba kot ustanoviteljica. Revija je naslednje leto marca dobila tudi finančna sredstva in takrat se je sestel tudi uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik je postal Tine Hribar, slovenski filozof in bivši urednik revij *Tribuna* ter *Problemi* (Bajt, 1996, 386). Prva številka *Nove revije* je s stoosemdevsetimi stranmi izšla 27. maja 1982 in predstavili so jo v prostorih Društva slovenskih pisateljev.¹⁷ SDV je z veseljem ugotavljala, da revija niti v slovenskih, še manj pa v jugoslovanskih časnikih ni naletela na ugoden sprejem oz. da se manj omenja v tujih glasilih (npr. v zahodnonemškem časniku *Die Welt* in koroškem *Kleine Zeitung*) in nekaj več tudi v glasilih jugoslovanske politične emigracije (Uprava za analitiko je pregledala revije *Svobodna Slovenija*, *Slovenska država*, *Slovenski glas*, *Mladika*, *Naša luč*, *Katoliški glas*).¹⁸

Delovanje Nove revije

V prvih številkah *Nove revije* so se avtorji posvečali predvsem kritiki kulturne politike in v širšem smislu sistema. Revija je bila, kot že rečeno, povezana tudi z drugimi intelektualnimi krogi po Jugoslaviji, zlasti s srbskimi intelektualci, ki jim je nudila možnost objavljanja. V vsaki številki je namreč upoštevan vsaj en članek ustvarjalce iz druge republike.¹⁹ Na tak način je nasprotovala in se borila proti represivnim ukrepom

proti intelektualcem v drugih delih Jugoslavije. V varnostni oceni za polletje (januar–julij 1982) zapisovalec ocene omeni tudi poznavanje dejstva, da so nekateri sodelavci *Nove revije*, Kermauner, Rupel in Urbančič že dlje časa vzdrževali tesne osebne stike z nekaterimi »oporečniki« v Zagrebu in Beogradu.²⁰ V reviji je do leta 1985 čez dvesto različnih avtorjev, za glavne akterje revije pa so še zmeraj veljali Taras Kermauner, Dimitrij Rupel, Ivan Urbančič, Tine Hribar, Denis Poniž in Niko Grafenauer.²¹

Revija je hitro postala središče slovenske kulture in center intelektualne opozicije (Rupel, 1998, 4–5). Imela je moralno moč predvsem zaradi »kulturne, literarne in filozofske tvornosti visokega dometa svojih piscev in akterjev« (Šeligo, 1998b, 32). Poskušala je odpirati vprašanja, ki so se jim ljudje sicer izogibali, predvsem zaradi izkušenj in strahu pred preganjanjem. Obravnavala je namreč teme slovenskega nacionalnega vprašanja, svobode govora, smrtne kazni, cenzure, kulturniške svobode, preganjanja kulturnikov in avtorjev, zapornikov komunističnega režima, žrtev političnih čistk v času informbiroja idr. (Valič Zver, 2012, 107). Revija je bila v tem posebna, saj »se ne pusti goljufati, ne sodeluje pri manipulacijah.« Jože Pučnik je sodelavce *Nove revije* imenoval »žlahtni del javnosti, ki razmišlja s svojo glavo in se ne pusti slepiti, saj dojema splošni tok doživljanja [...] Ta razumniška javnost nastopa proti vsem oblikam manipulacije z ljudmi« (Pučnik, 1998, 2–3). Po mnenju Spomenke Hribar se je prav z ustanovitvijo *Nove revije* začela slovenska pomlad (Hribar, 1998, 29). Peter Jambreč dodaja, da je bila *Nova revija* »neke vrste duhovno in socialno zatočišče« in zbirališče ljudi, »katerih misli so tekle naravno, in idej, ki niso bile onesnažene in zavrtje zaradi delovanja uradnih resnic« (Jambreč, 1998, 8).

Po mnenju agentov Uprave za analitiko se je program *Nove revije* razvijal spontano, zdi se na temelju nekaj metaintegrativnih idej in take enotnosti akterjev. Kritizerstvo, načelno spopadanje z levimi programi, zlasti pavšalna kritika kulturne politike Zveze komunistov, so se krepili z ekskluzivnim intelektualizmom in elitizmom. S svojimi nastopi so agresivno kazali, da so edino oni – kulturniki – lahko sodniki kulture, in z vidika »totalitarizma« so ga sami izvajali vsaj toliko, kot so ga očitali drugim. Pridobitve socialističnega razvoja so bile zunaj njihovega interesa.²²

16 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 4.

17 Delo, 28. 5. 1982: Izšla je prva številka Nove revije, 2.

18 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 51–52

19 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 7.

20 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Varnostna ocena (januar–junij 1982), Sovražno delovanje proti ustavni ureditvi v SR Sloveniji, 3.

21 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 7.

22 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 54.

Več kot dve tretjini vsebin je bilo namenjenih prevodom, literaturi in literarni kritiki ter kulturni politiki, nekaj je bilo izvirnega leposlovja, ki je pogosto »posegalo na druga področja [...] kar odseva politično-propagandne učinke literature«. Pisci so se ukvarjali z ideološkimi problemi, filozofijo in problematizacijo konkretnih političnih vprašanj.²³ Posebej obravnavane teme pa so bile: problematika usmerjenega izobraževanja in skupnih jeder, nacionalizem, svoboda obveščanja in komuniciranja, o veri in cerkvi in o družbeni strukturi in položaju intelektualcev.²⁴

Vse te teme so pritegnile ušesa agentov Službe državne varnosti, še posebej, ker so avtorji v kritikah političnega prostora velikokrat javno imenovali ljudi, ki naj bi bili odgovorni za slabo stanje države. Oblast je skozi vsa 80. leta tako želela obračunati z novorevijaši. Tudi na to so v *Novi reviji* opozarjali – iz tega razloga je bilo to, da si bil naročnik take revije, terjalo precej poguma, saj je to pomenilo odraz kritičnega odnosa do takratnega stanja družbenih razmer (Bučar, 2011, 274), hkrati pa je morda ravno zaradi zanimanja za take teme naklada od začetnik 1000 izvodov zrastle na kar 2500.²⁵

SPREMLJANJE IN NADZOR

Kot vsa opozicijska gibanja je bila tudi *Nova revija*, ki je veljala za center kritične intelektualne opozicije, pod nadzorom državnih organov in političnih organizacij. Nadzor je deloval tako, da je t.i. Uprava za analitiko RSNZ v sodelovanju z Upravno službo državne varnosti podala osebne informacije, obvestila, varnostne ocene, mesečne preglede sovražne dejavnosti ipd., ki so bile posredovane slovenski politični eliti.

Skozi vsa osemdeseta leta so avtorji člankov v reviji doživljali napade in očitke, da prestopa okvire programske zasnove, da deluje politično-propagandno, provokativno.²⁶ Svet Socialistične republike Slovenije je ugotovil, da revije sicer zakonsko ne more prepovedati, vendar pa da so v njej prispevki, ki »terjajo precejšnje idejne, teoretične in politične konfrontacije« (Repe, 2002a, 101).

Nova revija je bila od vsega začetka pod ostrim nadzorom, o čemer pričajo t. i. varnostne ocene, ki so poročale o »sovražnih« in »opozicijskih« dejavnostih tako na področju kulture, umetnosti, znanstveno-raz-

iskovalni dejavnosti in v publicistiki. na kulturniškem, umetniškem, znanstveno-raziskovalnem in publicističnem ustvarjalnem področju tako po vsej Jugoslaviji (ko so npr. objavili »pesmi in tekste Gojka Gjoge ter poročila Odbora za zaščito umetniške svobode iz Beograda o primeru Gjogo' [...] in podprli skupino šestih obtoženih beograjskih intelektualcev' z objavo vrste dokumentov o tem primeru«),²⁷ kot predvsem na Slovenskem, saj naj bi bil »slovenski kulturni in politični prostor dovzetnejši za oporečniške nakane«.²⁸

Druga številka je zanimala še večji ogenj kot prva. Posebej v nos je državnim organom šel prispevek Tineta Hribarja z naslovom »Dve leti po pobudi«, v katerem je kritiziral kulturnopolitično dogajanje v sedemdesetih letih in novi kulturni politiki. Uprava za analitiko je prispevke v drugi številki označila za provokativne in demagoško politične in kot take, ki želijo s »popularizacijo preživelih in polpreteklih anarholiberalističnih in drugih buržoaznih ideoloških recidivov« skušati stopnjo družbenopolitične tolerantnosti progresivnih socialističnih sil »do svojih nakan in politikantskih ambicij«. Prispevek Tineta Hribarja je SDV označila kot »heideggerjansko-platonistično jezikovno krinko«, češ da so vsa izražena stališča pravzaprav stališča pokojnega advokata slovenske kulturniške inteligence Dušana Pirjevca. Nazadnje zapisovalec poda še kritiko celotne kulturniške inteligence, ki je ustvarjala v *Novi reviji*, in tako zapiše:

*Jasno mora biti, da bo družbena akcija inteligence – in seveda tudi njena družbena kritika – napredna in ustvarjalna le, če bo del velike zgodovinske naloge, ki jo nosi delavski razredi oziroma delovni človek v socialističnih samoupravnih odnosih proizvodnje in delitve. Skratka, če pustimo ob strani probleme v zvezi s položajem inteligence, ki se nanašajo na materialna, politična in druga vprašanja vsakdanjega življenja, potem lahko rečemo, da obstaja problem o položaju inteligence kot sloja v socialistični družbi samo v enem pomenu: kot problem premagovanja elementov nasprotja med fizičnim in umskim delom.*²⁹

Veliko črnila so na Upravi za analitiko posvetili analizi *Sovražnega delovanja proti ustavni ureditvi*, pri čemer so pod drobnogled vzeli članke o ustanovitvi

23 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 8.

24 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 43–48.

25 ARS, AS 1931, RSNZ, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 7.

26 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 8–9.

27 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 11.

28 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Varnostna ocena (januar – junij 1982), Sovražno delovanje proti ustavni ureditvi v SR Sloveniji, 1.

29 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Mnenje o drugi številki *Nove revije* in prispevku Tineta Hribarja »Dve leti po pobudi«, 1–5.

Nove revije. Iz dokumenta o obdobju januar–junij 1982 je razvidno, da je služba spremljala revijo vse od njenega nastanka. Poslušali so npr. predavanja Tarasa Kermaunerja z naslovom *Ali je slovenska literatura res v krizi?*, kjer je med drugim analiziral revijo *Perspektive*. Da je SDV pozorno spremljala vsak korak novorevijašev priča tudi dejstvo, da je v varnostni oceni zapisano, da so določeni sodelavci imeli pogostejše stike z zagovorniki anarholiberalizma v ostalih jugoslovanskih republikah (npr. Veljko Rus, Dimitrij Rupel, Taras Kermauner in drugi). Veljko Rus je namreč sodeloval pri srečanju sociologov v Beogradu, kjer je problematiziral svojo odstranitev iz Univerze v Ljubljani, Dimitrij Rupel je sodeloval na tribuni o *Dialektičnem antibarbarstvu Miroslava Krleže*, ki ga je organizirala beograjska ŠKUC, tesnejše stike naj bi navezali tudi ob srečanju slovenskih sociologov in politologov v Mariboru.³⁰

Tudi naslednje številke je SDV pozorno spremljala. Tako beremo:

*Vsebinska usmeritev tretje in četrte številke ohranja značilnosti prvih dveh, v katerih vodilni protagonisti odkrivajo tendenco politične provokacije ter pod pluralistično frazo svobode mišljenja napadajo naš družbenopolitični sistem, samoupravljanje in Zvezo komunistov kot stalinistične cokle resnični ustvarjalnosti na kulturno-umetniškem, publicističnem in znanstveno-raziskovalnem področju.*³¹

Posebej so se obregnili ob izdajanje knjig (npr. *Zbornik o delu in življenju Edvarda Kocbeka*),³² pa zaradi menjave uredništva (izvolitev Dimitrija Rupla kot odgovornega in Nika Grafenauerja kot glavnega urednika revije), do katere so pri SDV zapisali, da prihaja zaradi zaostrenih odnosov oz. zaradi »vsebinske krize«³³ – čeprav vemo, da temu ni bilo tako. Pozornost varnostnih organov je bila uperjena ob obisku britanske novinarko Nore Beloff, saj se je le-ta zanimala tudi za *Novo revijo*; tako tudi zaradi sodelovanja *Nove revije* z drugimi revijami, npr. *Dialogi*, *Celovski zvon*, in radijskimi postajami, *Radio Student*, radio *Deutsche Welle*. Analize so se posvečale kritikam v družbenokritičnih

člankih o kulturi, šolstvu, zgodovinopisju, tabu temah (Goli otok, Dachauski procesi, obsodbje Jožeta Pučnika, ukinitve *Perspektiv*, povojni poboji ipd.) ter provokativnim intervjujem (Omerza, 2015, 125–134, 140, 153).

Nova revija je delovala v veliki meri v sodelovanju z Društvom slovenskih pisateljev: nadzor nad kulturnim udejstvovanjem se je tako razširil tudi na člane tega društva. Še posebej za SDV sporna je bila javna tribuna, organizirana v Cankarjevem domu, z naslovom, ki se je dotaknil širše javnosti, *Slovenski narod in slovenska kultura*,³⁴ ki je potekala med 8. in 9. januarjem 1985 (Zlobec, 1985, 241). O tribuni, ki je sprožila res velik odmev, so SDV-jevci celo sestankovali 14. januarja, nato še na konferenci SZDL 29. januarja in ponovno 4. marca, ko so bili povabljeni člani predsedstva CK ZKS in drugi pomembni člani partije oz. oblasti. Sejo je vodil predsednik slovenskih komunistov Andrej Marinc (Omerza, 2015, 158–160). Tribuna je namreč odprla ključna vprašanja demokratizacije in nacionalnega programa, ki so bila dve leti kasneje sistematizirana v 57. številki *Nove revije* (Repe, 2007, 50–51).

Sicer velikokrat ni ostalo zgolj pri polemiziranju. Proti novinarjem in avtorjem so nemalokrat sprožili kazenske ovadbe. Leta 1987 je Uprava za analitiko analizirala članek Viktorja Blažiča z naslovom *Yugoslavia's security dilemmas* ali *Država na dražbi*. Po mnenju uprave naj bi avtor z izjavo, da je »Jugoslovanski oficirski kader, zlasti višji izrazito dogmatsko orientiran«, storil kaznivo dejanje. Sklep za kazensko ovadbo je bil posredovan Temeljnemu sodišču v Ljubljani, kjer pa ga je javni tožilec Boris Stadler zavrgel.³⁵ Ta članek je izšel v št. 61/62, 9. julija 1987, torej kmalu za tem, ko so bili objavljeni znani *Prispevki za slovenski nacionalni program* oz. 57. številka *Nove revije*. Sklepamo, da je bil sklep Temeljnega javnega tožilstva v Ljubljani izdan tako pozno zaradi polemik okoli 57. številke.

O posebni, »nacionalni« številki *Nove revije* se je pisalo tudi med politično policijo, saj so o njej govorili že decembra na seji Sveta SRS za varstvo ustavne ureditve, kjer so poročali o tem, da je pripravljeno gradivo za nacionalno številko *Nove revije*, ki bo izšla februarja. (Omerza, 2015, 189–191). Februarja je res izšla poseb-

30 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Varnostna ocena (januar–junij 1982), Sovražno delovanje proti ustavni ureditvi v SR Sloveniji, 2–15.

31 ARS, AS 1931, t. e. 2313, UA 1982, MA 701, Varnostna ocena (november 1982), Aktivnosti notranjih oponentskih struktur in oporečniških struktur.

32 Kocbekov zbornik je izšel leta 1987 pri Založbi Obzorja v Mariboru, pod katerega se je kot urednik podpisal Dimitrij Rupel. Razpravo o Kocbeku je leta 1984 začela sociologinja Spomenka Hribar, ki se je v zborniku v spomin na pesnika zavzela za pomiritev med drugo svetovno vojno sprtih političnih strani, za postavitve spominskega obeležja vsem padlim v drugi svetovni vojni in za »spravo« Slovencev doma in v emigraciji. Oblasti so izid zbornika preprečile (do 1987), niso pa več mogle zaustaviti širjenja ideje o »spravi« Slovencev različnih usmeritev in nazorov, ki je postala kljub ogorčenemu nasprotovanju političnega vodstva in sprva tudi nemajhnega dela javnosti ena osrednjih slovenskih političnih tem (Štih, Simoniti, Vodopivec, 2008, 504; Rupel, 1987).

33 Agent Uprave za analitiko je leta 1985 »ugotavljal«, da sta Rupel in Grafenauer želela *Novo revijo* sicer voditi nekoliko bolj »sistematično in daljnoročno«, vendar pa so »velike teme« (npr. restalinizacija države) za revijo že izčrpane in v glavnem končane (ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razločkov in razločevanj"), april 1985, 11).

34 V 3. številki 33. letnika literarne revije *Sodobnost* (1985) so objavljeni vsi prispevki in referati avtorjev, ki so sodelovali na javni tribuni.

35 ARS, AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, mapa 1, Zavrnitev sklepa o kazenski ovadbi zoper Viktorja Blažiča, 283–285.

na številka *Nove revije*, ki je ne samo razburila oblast in širšo javnost, temveč odigrala tudi ključno vlogo pri kasnejši osamosvojitvi Slovenije.

Za »objekte napada« je SDV ocenjevala kritiziranja »ideologizacije kulture, dogmatizmov v kulturam nesvobodne kulture in vmešavanja politike v kulturo«, obenem »totalitarizma in represije, kazenske politike in mehanizmov podtikanja potvorb«, kot tudi »cerkveni, religiozni totalitarizem, birokratizem, despotizem, privatizacije«, pa »ideologizacije zgodovine, dogodkov med NOB in kulturne politik«, »problematike šolske reforme, jezikovnih jeder, nacionalnih problemov in šovinizma« ter razvijajoče se »antikulture«. ³⁶

Skozi vsa osemdeseta leta je SDV ne le skrbno prebirala članke, ki so izšli, jih komentirala in podajala sodbe o vsebini napisanega, temveč tudi pridobivala informacije o tem, kaj šele bo zapisanega, kakšne sprememb se bodo zgodile npr. v uredništvu; katere vsebinske tematike pripravljajo za naslednje številke, koga bodo povabili k pisanju in predvsem, na kak način bo vse skupaj škodilo sistemu. To lahko kaže na to, kako zelo ogroženo se je oblast tistega časa počutila in kako ignorantsko je vse očitke in izpostavljene težave, ki so jih tolikokrat analizirali, spregledala ali pa jih z represivnimi orodji skušala zakriti.

57. ŠTEVILKA

Prva odločitev za 57. številko, ki je svoje število posvetila ukinjeni *Reviji 57*, je, kot v prispevku *Dvajset let slovenske ustavnosti* zapiše Tine Hribar, padla že leta 1985 (Hribar, 2009, 17). Jeseni tega leta je *Nova revija* razpisala anketo o jugoslovanski krizi in k sodelovanju povabila okoli 40 strokovnjakov iz vse Jugoslavije. Niko Grafenauer in Dimitrij Rupel, ki sta takrat urednikovala pri reviji, sta želela pridobiti strokovne in celostne odgovore na vprašanja o vzrokih za jugoslovansko krizo z vidika nacionalnih vprašanj. Z odgovori, ki sta jih dobila in analizirala, sta bila vedno bolj prepričana, da je jugoslovansko krizo možno odpraviti le s temeljito spremembo komunističnega sistema (Pučnik, 2002, 77–78). Tako je intelektualni krog *Nove revije* začel pripravljati posebno številko, ki bo posvečena aktualnemu narodnemu vprašanju pri Slovencih (Gabrič, 2006b, 1171).

Napovedana številka bi morala iziti že leto prej, vendar je bilo s prispevki veliko dela, nekateri pa so tudi zamujali, zato je bila preložena (Hribar, 2009, 18) na 16. februar 1987. Po pobudi Tineta Hribarja so jo poimenovali *Prispevki za slovenski nacionalni program* (Hribar, 1995, 191). Uredništvo *Nove revije* je na uvodni strani zapisalo, da

gre za program, ki ga še ni, in katerega formulacija odločno presega vse kompetence revije ali njenih

sodelavcev. Gre za pobudo za drugačno razmišljanje o Slovencih, za novo koncepcijo slovenstva, ki naj bi se konstituiralo v ustanovah potencialno suverenega naroda in njegovem vsakdanjem življenju – glede na zahteve nove zgodovinske epohe (Nova revija, 1987, 2).

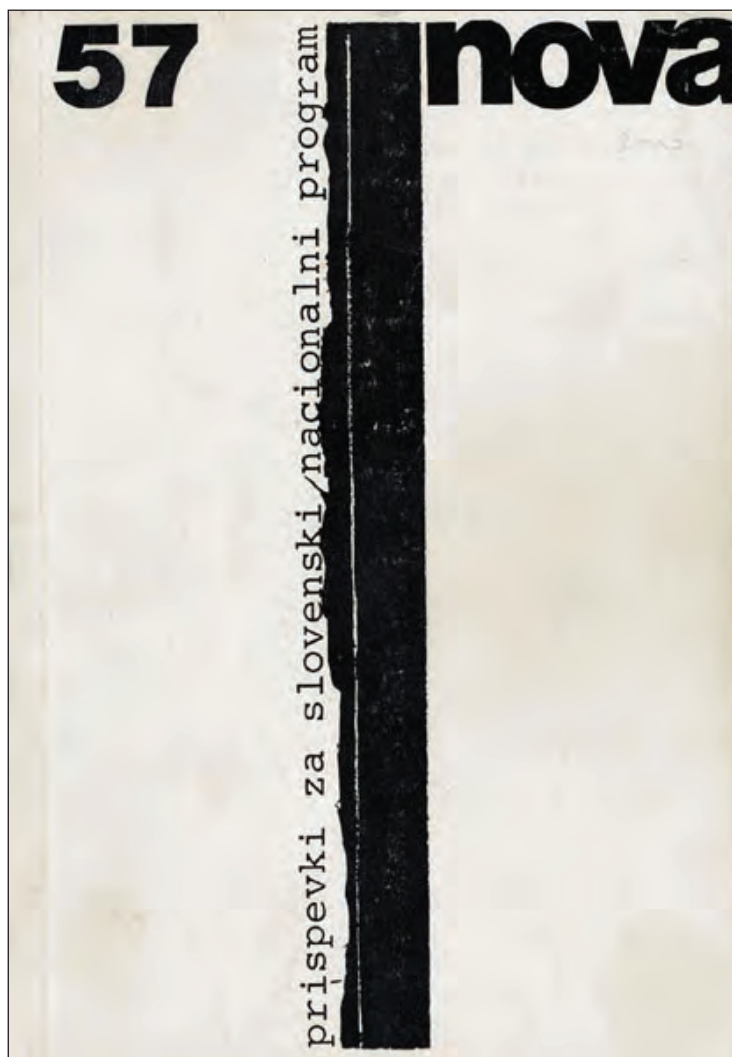
Vsebina revija je štela šestnajst prispevkov, filozofskih, socioloških in političnih razprav znanih slovenskih kulturnikov (Jože Pučnik, Tine Hribar, Ivo Urbančič, Dimitrij Rupel, France Bučar, Peter Jambreč, Spomenka Hribar, Veljko Namorš, Alenka Goljevšček, Gregor Tomc, Janez Jerovšek, Veljko Rus, Marjan Rožanc, Jože Snoj, Drago Jančar in Niko Grafenauer), ki so obravnavali tematiko slovenskega naroda, o spravi na Slovenskem, o slovenskem jeziku, civilni družbi, slovenskem socializmu in o pravni ureditvi položaja Slovencev, slovenski univerzi idr. (Nova revija, 1987). Glavna ideja revije je bila, da bi se morali Slovenci osamosvojiti, se otresti oblasti partije ter vzpostaviti odprti demokratični pravni in politični red, ki bo temeljil na svobodnem posamezniku, ki bo lahko brez strahu pred kaznijo s strani oblasti, svobodno izražal svoje mnenje (Hribar, 1987, 25–26). Kot je razvidno iz zapisanega so vse zahteve jasno nasprotovale Zvezi komunistov in njeni interpretaciji marksizma. Avtorji so namreč zahtevali spoštovanje pravice do samoodločbe, ureditve državnosti po željah slovenskega naroda, enakopravnost v vojaških zadevah ter svobodo civilni družbi, ukinitvev komunizma, večstrankarsko demokracijo in zmanjšanje sodnih procesov na federalni ravni (Valič Zver, 2012, 109). Precej odmeven je bil prispevek Jožeta Pučnika, ki je utemeljeval večjo suverenost, in sicer:

Neodtujljiva pravica vsakega naroda je, da je suveren, da si organizira svojo samostojno državo in da oboje brani pred velikoideološkim in velikodržavnim posegom. Pri tem je popolnoma vseeno, če gre pri ideologijah za črno, rdečo ali za zeleno internacinalo in pri velikodržavnosti za germanizem, panslavizem ali za jugoslovanstvo (Pučnik, 1987, 140).

Odmev 57. številke je bil zaradi »občutljivih«, a še kako pomembnih tem, res velik in jih tudi s strani številnih strokovnih mnenj lahko umestimo med aktivnejša dejanja, ki so prispevala k samostojnosti Slovenije, zagotovo pa so pomenili tudi začetek slovenske pomladi (Pesek, 2007, 45). Takoj po izidu je posebna številka postala osrednja tema političnih razprav, vihar pa je povzročila tudi v širši javnosti. Odzivi drugih jugoslovanskih republik, predvsem Srbije, so po večini nasprotovali stališčem iz kroga novorevijašev (Gabrič, 2006b, 1172).

Posebna številka je pretresla tako slovensko kot jugoslovansko javnost in politični vrh, ki je proti novore-

36 ARS, AS 1931, t. e. 2313 UA 1982, MA 701, Značilnosti časopisa "Nova revija" (ali o "reviji novih kriterijev, novih razložkov in razločevanj"), april 1985, 18–20.

Slika 1: 57. številka Nove revije

vijašem začel politično gonjo, ki je trajala vse od marca do junija 1987, češ da so separatisti in želijo razdreti federativno skupnost. Še posebej odločno je proti posebni številki protestirala Zveza združenj borcev NOV Slovenije, ki so strogo zavračali in grobo obsodili »antikomunistično« in zgodovinsko napačno interpretacijo Narodno-osvobodilnega boja ter zahtevala kazensko ovadbo zoper avtorje *Prispevkov*.³⁷

Tudi Predsedstvo CK ZKS je *Prispevke za slovenski nacionalni program* označilo kot prinašalce izrazito nedemokratičnih, nesamoupravnih in protijugoslovanskih stališč. Trdno so bili prepričani, da bodo storili vse, da »se stališča nekaterih piscev prispevkov za slovenski

nacionalni program in druga podobna stališča, ki niso skladna s programskimi načeli SZDL, ne bodo uveljavila v družbeni praksi«. ³⁸

Kot ugotavlja Omerza,³⁹ za jugoslovanski, srbski in vojaški vrh so bili *Prispevki* dokaz za širjenje protirevucionalnosti in protijugoslovanskosti, zato so še povečali pritisk na slovensko politično vodstvo, od katerega so zahtevali, da proti piscem odločno in ostro nastopi, tudi s sodnim pregonom, saj je zvezni javni tožilec Miloš Bakić kmalu po izidu 57. številke izdal obtožnico in pozival k pregonu (Omerza, 2013, 243).

V Ljubljani na frontalni spopad z opozicijsko inteligenco niso bili pripravljeni. Omejili so se na or-

37 Delo, 18. 3. 1987: Borci odločno protestirajo, 2.

38 Delo, 27. 2. 1987: ZK je za dialog, ne za pogrom, 2.

39 Igor Omerza je v svoji knjigi (2015) objavil nekatere dokumente Arhiva Republike Slovenije, ki se tičejo izida posebne številke Nove revije.

ganiziranje polemičnih, enostransko vodenih razprav v medijih in v okviru Socialistične zveze. Takoj po izidu posebne številke se je pri predsedniku CK ZKS Milanu Kučanu zbral vrh slovenske politike, ki je razpravljal o prispevkih in jih skrajno negativno ocenil. Seje in razprave so potekale še do polovice marca, na marsikatero izmed njih so povabili tudi pisce *Prispevkov za slovenski nacionalni program* (Omerza, 2015, 200–205).

Javni politično-medijski lov se je začel 20. februarja, ko je potekala tiskovna konferenca ob obravnavi vsebine 57. številke *Nove revije*, ki jo je sklical Jože Smole, predsednik SZDL. Na 68. seji Predsedstva Republiške konference SZDL Slovenije je njeno predsedstvo po večurnem zasedanju razrešilo glavnega urednika *Nove revije* Dimitrija Rupla in odgovornega urednika Nika Grafenauerja, ni pa ukinilo revije, kot so to zahtevali v Beogradu (Repe, 2002b, 139). V slovenskem političnem vrhu so se namreč zavedali, da bi represivni ukrepi proti novorevijašem še okrepili opozicijo in javno nezadovoljstvo (Vodopivec, 2010, 423).

5. marca 1987 je ljubljansko tožilstvo, kljub temu da je partija javno sporočila, da pogromov nad revijo in avtorji ne bo, prejelo kazensko ovadbo Krajevnega združenja borčevske organizacije Josip Preskar iz Zagreba, ki so jo poslali 3. marca 1987 zoper »avtorje prispevkov v *Novi reviji št. 57, zaradi kaznivih dejanj po členu 114, 113 in 134*«. Želeli so sprožitev kazenskega postopka proti Niku Grafenauerju, Ivanu Urbančiču, Tinetu Hribarju in drugim avtorjem prispevkov posebne številke. Javni tožilec Franc Mazi pa je 23. v mesecu ovadbo posredoval republiškem sekretariatu za notranje zadeve oz. osebno »v roke Janezu Pibru«, naj preveri, ali gre za kazensko delovanje.⁴⁰ Šele 13. aprila je ljubljanskemu tožilstvu odgovoril načelnik oddelka Uprave za notranje zadeve mesta Ljubljana, Boris Stadler, ki je ugotovil, da

so bili vsi organi revije oblikovani v skladu z aktom in družbeno verificirani. Z aktom so bili opredeljeni tudi cilji Nove revije, vendar kljub oceni, da je uredniški odbor skupaj z glavnim in odgovornim urednikom prekršil določila ustanovitvenega akta, organe Nove revije ne gre šteti za družbo oseb, ustanovljeno za izvrševanje kaznivih dejanj v smislu 136. člena KZ SFRJ.

Pojasnil je, da je bila nacionalna številka pripravljena javno, nekateri avtorji pa celo niso imeli več od formalnega stika s sodelavci *Nove revije*. Opredelil je tudi vsebino *Prispevkov*, za katere je razlagal, da v osnovi niso bili nič novega, da je šlo »za že znana stališča, misli in ideje, ki so jih njihovi avtorji že javno

izrekli ali objavili,« v okviru posebne številke pa so ob tem nastopili zgolj »bolj izrazito«.⁴¹

Republiški tožilec Pavle Car je že naslednji dan za Milana Kučana pripravil obširno *Poročilo javnega tožilstva*, kjer je zapisal, da so bili preučeni vsi prispevki glavnega urednika Nika Grafenauerja in odgovornega urednika Dimitrija Rupla, celo pisma Ivana Urbančiča ter prispevki v *Delu Tineta Hribarja in Franceta Bučarja*, ter pojasnil, da je prispevke »obravnavalo izključno z vidika vprašanja kazensko-pravne odgovornosti avtorjev in članov uredniškega odbora«. Zavrnil je ovadbo za kaznivo dejanje združevanja za sovražno delovanje po 136. členu, saj zato ni bilo nikakršnega dokaza, pri čemer je s primeri iz prispevkov v 57. številki *Nove revije* obrazložil, da je šlo za »samostojna razmišljanja« in ne pripravo »za zunajnarodne špekulacije«. Zavrnil je tudi kaznivo dejanje sovražne propagande po 133. členu, saj po njegovem mnenju v *Prispevkih* ni bilo elementov kaznivega dejanja sovražne propagande, pri čemer je tožilec znova podal podrobne primere iz člankov Nika Grafenauerja, Tineta Hribarja, Ivana Urbančiča, Jožeta Pučnika, Franceta Bučarja in Petra Jambreka, omenil pa je tudi zapise drugih avtorjev. Prav tako je zavrnil 144. člen kaznivega dejanja kontrarevolucionarnega ogrožanja družbene ureditve in 134. člen, ki je govoril o vprašanju kaznivega dejanja in zburjanja narodnostnega sovrašstva, razdora ali nestrpnosti. Za konec je dodal, da je na podlagi

*takšne analize posameznih prispevkov 57. številki Nove revije javno tožilstvo prišlo do zaključka, da ni podan utemeljen sum storitve kaznivih dejanj kot zakonita podlaga za sprožitev kazenskega postopka zoper nobenega od avtorjev prispevkov ali članov uredniškega odbora Nove revije.*⁴²

Republiško tožilstvo je torej ugotovilo, da ni bilo znakov kaznivih dejanj. To je kakopak razburilo Beograd, zato je zvezni javni tožilec Miloš Bakić v zveznem odboru za pravosodje julija 1987 zagrozil, da bo sam sprožil sodni postopek. Slovenski javni tožilec Pavle Car, ki je spisal *Poročilo*, je celo napovedal svoj odstop, če bi zvezni javni tožilec prevzel pregon proti *Novi reviji*. Šele 18. januarja 1988 je Bakić stopil v »akcijo« in spisal obtožnico proti Jožetu Pučniku, Ivanu Urbančiču, Spomenki Hribar, Tinetu Hribarju in Marjanu Rožancu zaradi protustavne spremembe socialističnega samopravnega družbenega reda, razbijanja bratstva in enotnosti in enakopravnosti narodov in narodnosti, rušenja oblasti delavskega razreda in zlonamernega neresničnega prikazovanja družbenopolitičnega položaja v državi

40 ARS, AS 1931, t. e. 2341, Vidiki kazenske odgovornosti avtorjev 57. številke *Nove revije*, Dopis Franca Mazija RSNZ, 23. 3. 1987.

41 ARS, AS 1931, t. e. 2341, Vidiki kazenske odgovornosti avtorjev 57. številke *Nove revije*, Odgovor za zaprosilo javnega tožilca v zvezi s kazensko ovadbo ZZB Josip Preskar, 1–2.

42 ARS, AS 1931, t. e. 2341, Vidiki kazenske odgovornosti avtorjev 57. številke *Nove revije*, Poročilo javnega tožilstva SR Slovenije o vsebini 57. številke *Nove revije* s kazenskopravnega aspekta, 1–11.

(Pučnik, 2002, 79). Zanimivo je, da se po tem ni zgodilo nič: v Arhivu Republike Slovenije ni sledu o ničemer drugem kot o tem, da so na seji vodstva jugoslovanske partije 9. februarja člani federalnega predsedstva dobili obtožnico, sklenili pa niso, razen tega, da so izvodi nove številke izginili iz knjižnic in knjigarn (Omerza, 2015, 250, 252).

Vseskozi je SDV seveda spremljala novorevijaše, ne samo v zvezi s *Prispevki*, temveč tudi njihov odnos z drugimi revijami ter odnos drugih kulturnih revij ali intelektualcev do *Prispevkov*. Poročevalec SDV-ja tako npr. omenil, da je Viktor Meier, znan novinar in publicist, (v informaciji imenovan »Toper«) o *Novi reviji* omenil, da je 57. številka ustvarila »neko demokratično atmosfero,« in je le-to potrebno podpirati.⁴³

Kakorkoli, o tem, kakšen vpliv in učinek »snežne kepe« je 57. številka *Nove revije* pustila, pričajo dogodki, ki so se kar vrstili po njenem izidu. Dne 25. aprila 1988 je Društvo slovenskih pisateljev v Cankarjevem domu sklicalo drugo javno tribuno o ustavnih spremembah in predlog, ki jih je v začetku leta 1987 objavilo predsedstvo SFRJ, Na javni tribuni so predstavili *Gradivo za slovensko ustavo* skupaj s *Tezami za ustavo republike Slovenije*, ki so jih pripravljali s Slovenskim sociološkim društvom. 15. februarja 1988 je DSP vztrajalo pri referendumu, na katerem naj bi državljani republike Slovenije zavrnilo zvezne ustavne spremembe v celoti, dokler ne bi bila artikulirana ustava republike Slovenije, ki ne bo »derivat nobene nadredne« (Šeligo, 1998a, 3). Teze so bile objavljene v Časopisu za kritiko znanosti, popularno pa so jim rekli »pisateljska« ali »sociološko-pisateljska« ustava in je predstavljala ustavno alternativo, ki je kasneje postala temelj Ustave Republike Slovenije, ki je bila sprejeta 23. decembra 1990 (Pesek, 2007, 51–58).

Nova revija je svojo pot zaključevala tako, da je Nika Grafenauerja in Dimitrija Rupla za nekaj časa nadomestil Boris A. Novak, za njim pa so na uredniški stolček v dvojicah prišli še Jože Snoj, Spomenka Hribar in Tine Hribar, nenazadnje pa je urednikovanje znova prevzel Grafenauer (Omerza, 2015, 308), po mnenju katerega so *Prispevki v Novi reviji* pomenili disidentsko

intelektualno dejanje, ki je temeljilo na avtohtonem duhovnem premisleku. Osvetlili so položaj slovenskega naroda in družbe v kriznih razmerah. Intelektualcem iz kroga *Nove revije* se je zdelo nujno in neodložljivo, da pokažejo na vzroke in posledice kot tudi možnosti za izhod iz te zgodovinske krize. Šlo je za premislek o izhodu iz jugoslovanske krize glede na vitalne interese in zgodovinsko perspektivo Slovencev (Grafenauer, 1998, 2). Svoj *demokratično-osamosvojitveni pohod*, kot ga imenuje Igor Omerza, je *Nova revija* zaključila leta 1990, ko je 95. številko revije lahko poimenovala *Samostojna Slovenija* (Omerza, 2015, 578).

SKLEP

Raziskovanje politične gonje proti kulturnim revijam in pritiskov, ki so jih bili deležni avtorji določenih člankov, še nikakor ni zaključena ali povsem raziskana tema. Potrdimo lahko, da so kljub temu, da je bila oblast v Sloveniji do tiskane besede nekoliko tolerantnejša kot v drugih jugoslovanskih republikah, so bili sodne prepovedi in pregoni v osemdesetih še kako prisotni. Skozi osemdeseta leta so se razmere v Sloveniji sicer do neke mere že liberalizirale, k čemur je zagotovo pripomogla kulturniška inteligenca, ki se je zbirala okrog Društva slovenskih pisateljev in pa *Nove revije*, ki je s kritičnim očesom obelodanila dejansko politično stanje, kar je tedanja oblast zatirala in obsojala. A kljub ukinjanju revij in ustrahovanju se intelektualni »oporečniki« niso dali. Tako je kljub pritiskom s strani oblasti, zamenjavi uredništev in ustrahovanju uslužbencev *Nova revija* ne le preživela, temveč odigrala enega pomembnejših elementov pri tem, da imamo danes samostojno državo Slovenijo, čeprav je pri 57. številki oz. *Prispevkih* šlo zgolj za idejno osnovo. Zdržala je vse pritiske takratne komunistične oblasti in se kot visoko kvalificirana strokovna revija obdržala vse do leta 2010. Gonja proti *Novi reviji* je oživela slovensko opozicionalno politično javnost, ki se je najprej kazala v obliki raznih civilnih pobud, kasneje pa že političnih strank, ki so naposled pomenile izoblikovanje nove slovenskega politične opozicije.

43 ARS, AS 1931, t. e. 2594: Informacija: Nemška OS, »Negativ«, 25. 3. 1987, 1–2.

NOVA REVIJA IN THE CLUTCHES OF THE STATE SECURITY SERVICE

Ana ŠELA

University of Mariboru, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ana.sela3@gmail.com

Darko FRIŠ

University of Mariboru, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

SUMMARY

Nova revija, the monthly magazine devoted to culture which was founded in 1982 with the signature of sixty Slovenian cultural workers and intellectuals, was one of the key elements that helped Slovenia achieve independence. Because of the critical views of the then political system and the topics that covered the secret history, the right to freedom of speech, national issues, the encroachment of human rights etc., the authors of the monthly were constantly monitored by the State Security Service (Slovenian SDV), and were often also subject to criminal proceedings against them. The SDV agents carefully monitored the authors and articles of Nova revija and prepared on a monthly, semi-annual, and annual basis general and also in-depth reports on the topics, ideas and controversies addressed by the authors in specific issues and likely in those to come. Also, they carefully monitored the editorial policy of the monthly and the opinion of the public and other cultural magazines regarding the articles in Nova revija. The cultural magazines had dealt with repressive institutions already in the 1950s, when attempts to set up magazines with taboo themes were quickly suppressed. Nova revija broke the stretch of cultural inactivity and resisted pressures and attempts for its abolishment. The 57th issue of the monthly, titled The Contributions for the Slovenian National Program, played a key role in the democratization of the Slovenian territory.

Keywords: Nova revija, cultural magazines, censorship, State Security Service, Intellectual opposition

VIRI IN LITERATURA

ARS, 1931 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931).

Delo. Ljubljana, Delo, d. o. o., 1955–.

Sodobnost. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1963–.

Arzenšek, V. et al. (1982): Nova revija. Nova revija, I, 1–4.

Bajt, D. (1996): Nova revija. V: Drnovšek, M., Rozman, F. & P. Vodopivec (ur.): Slovenska kronika XX. stoletja. Knj. 2: 1941–1995. Ljubljana, Nova revija, 386.

Bučar, F. (2011): Čas velikih sprememb. Radovljica, Didakta.

Gabrič, A. (2002): Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987. Zgodovinski časopis, 56, 1–2, 211.

Gabrič, A. (2008): Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega Index librorum prohibitorum do ukinitve »verbalnega delikta«. Primerjalna književnost, 31, 221–236, 63–77.

Gabrič, A. (2006a): Kulturniška »opozicija« podira tabuje. V: Fischer, J. et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Knj. 2. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 1153–1157.

Gabrič, A. (2006b): Zaostrenost mednacionalnih odnosov. V: Fischer, J. et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Knj. 2. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 1170–1173.

Grafenauer N. (1998): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Horvat, M. (1996): Prepovedi in zaplembe tiska. V: Drnovšek, M., Rozman, F. & P. Vodopivec (ur.): Slovenska kronika XX. stoletja. Knj. 2: 1941–1995. Ljubljana, Nova revija, 410.

Horvat, M. (1998): Prepovedi in zaplembe tiskane besede v Sloveniji 1945–1990. V: Jančar D. (ur.): Temna stran meseca, Ljubljana, Nova revija, 126–132.

Hribar, S. (1998): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Hribar, T. (1987): Slovenska državnost. Nova revija, 6, 57, 3–29.

Hribar, T. (1995): Nova, osamosvojitvena volja Slovencev. V: Grafenauer, B. et al. (ur.): Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU. Ljubljana, Slovenska akademija znanost in umetnosti, 279–294.

Hribar, T. (2009): Dvajset let slovenske ustavnosti. V: Hribar, T.: Izvori slovenske ustave, 2. Druga izdaja. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije. 17–19.

Jambrek, P. (1998): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Lusa, S. (2010): Slovenska demokratizacija v osemdesetih. V: Čepič, Z. (ur.): Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 334–346.

Lusa, S. (2012): Razkroj oblasti. Slovenski komunisti in demokratizacija države. Ljubljana, Modrijan.

Nova revija (1987): Prispevki za slovenski nacionalni program. V: Grafenauer, N. & D. Rupel (ur.). Nova revija, 6, 57.

Omerza, I. (2013): Gradniki demokratizacije Slovenije v 80. letih 20. stoletja. Studia Historica Slovenica, 12, 2–3, 575–580.

Omerza, I. (2015): Veliki in dolgi pohod Nove revije. Celovec, Mohorjeva založba.

Pesek, R. (2007): Osamosvojitve Slovenije. Ljubljana, Nova revija.

Pesek, R. (2013): Pučnik. Celovec, Mohorjeva družba.

Pirjevec, J. (1995): Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa.

Pučnik, J. (1998): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Pučnik, J. (2002): Politične priprave na osamosvojitve. V: Perovšek, J. (ur.): Slovenska osamosvojitve 1991. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 77–100.

Pučnik, J. (1987): Politični sistem civilne družbe. Nova revija, 6, 57, 130–142.

Repe, B. (1990): Obračun s Perspektivami. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Repe, B. (2002a): Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. I. del: Opozicija in oblast. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.

Repe, B. (2002b): Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana, Modrijan.

Repe, B. (2007): Politični razvoj v Sloveniji do leta 1989. Studia Historica Slovenica., 7, 1–2, 47–60.

Režek, M. (1994): Ideološko ozadje ukinitve Revije 57. Nova revija, 13, 151/152, 194–206.

Rupel, D. (ur.) (1987): Kocbekov zbornik. Maribor, Obzorja.

Rupel, D. (1998): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Senegačnik, B. (2010): Plovba na Itako. Nova revija, 29, 339/341, 4–9.

Šeligo, R. (1998a): Pisateljska ustava, njen nastanek in pomen. Nova revija, 17, 194/195, 3–5.

Šeligo, R. (1998b): Nova revija in izzivi časa. Nova revija, 17, 199/200, 1–45.

Štiš, P., Simoniti, V. & P. Vodopivec (2008): Slovenska zgodovina: družba-politika-kultura. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Valič Zver, A. (2012): Nova revija as a Political Platform of the Slovenian Spring . On the Occasion of the 25th Anniversary of the 57th Edition of Nova revija. *Studia Historica Slovenica*, 12, 1, 102–124.

Vodopivec, P. (2010): Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana, Modrijan.

Zlobec, C. (1985): Slovenski narod in slovenska kultura. *Sodobnost*, 33, 3, 241.